

HOOFDSTUK 2 Boeddha's, HEERSERS OVER TIJD EN RUIMTE

1. Inleiding

Het tot model geworden levensverhaal en het ideaal van Boeddhenschap, zoals in hoofdstuk één beschreven loopt, wat betreft een aantal aspecten, parallel aan het levensverhaal van de toekomstige Boeddha, Maitreya. (zie hoofdstuk 3) Er is echter nog een andere invalshoek van waaruit we de rol en de status van de toekomstige Boeddha, Maitreya, kunnen begrijpen.

In het eerste deel van dit hoofdstuk belicht ik een aantal (noord) Indische opvattingen over ruimte, tijd en zielsleer (transmigratie), zoals die zich hebben ontwikkeld in het religieus denken vanaf ongeveer de zevende eeuw vóór Christus. Deze opvattingen vormen het raamwerk voor de vroeg Boeddhistische verlossingsleer. Op de eerste plaats wordt verondersteld dat er een aantal zichtbare en onzichtbare werelden is, door menselijke en niet-menselijke wezens bewoond. Op de tweede plaats kent het Indisch denken een cyclische tijdsopvatting van mens en wereld. Ten derde bestaat de idee van transmigratie; de menselijke 'ziel' zet zijn identiteit voort na de dood om vervolgens opnieuw te worden geboren in eenzelfde of een ander bestaansrijk.

Uit dit Indisch denken heeft zich een verlossingsleer ontwikkeld. Deze verlossingsleer biedt een alternatief voor het rijk van samsara, namelijk nirvana of moksa. In deze leer speelt het begrip van de Mahapurusa, de 'grote man' als heerser en verlosser (over ruimte, tijd) een belangrijke rol. Dit onderwerp vormt het tweede deel van dit hoofdstuk. Voor beide delen gebruik ik als belangrijkste bron Hardy's boek 'The Religious Culture of India' (Hardy 1994).

Ik rond het hoofdstuk af met een bespreking van een aantal teksten die handelen over Boeddha's die vóór Gautama, de Boeddha zijn verschenen of in de toekomst zullen verschijnen. Dit deel vormt tevens een inleiding op hoofdstuk drie.

2. Het Boeddhistisch Universum als Archetype

Als we de idee van wedergeboorte accepteren, vereist dit bijna noodzakelijkerwijs de aanvaarding van één of meer spirituele werelden waarin wezens na hun dood verblijven. In Boeddhistische geschriften vinden we dan ook schematische voorstellingen van deze 'na-de-dood-werelden'. Volgens Hardy zijn zulke schema's een religieuze variant op een Indisch, cultureel bepaald, model van het Universum.¹ Deze schema's zijn gebaseerd op een Archetype, waarbij het Universum met al haar werelden en bewoners verdeeld wordt in drie sferen, namelijk die van een onder- en bovenwereld met daartussen de wereld van de Aarde. (Hardy 1994, 38) Ook bij het Jainisme en het Hindoeïsme vinden we religieuze varianten van dit kosmologisch denken terug, waarin het Universum verdeeld wordt in drie sferen. Dikwijls wordt dit wereldmodel op visuele wijze in de vorm van een persoon of een ei voorgesteld. Het archetype ziet er als volgt uit:

De eerste sfeer is die van de Onderwereld (patala). Volgens Hardy is ze verbonden met de natuurlijke orde. Ze wordt bewoond door niet-menselijke wezens met vaak een demonisch karakter, die vrees inboezemen. Ofschoon vol gevaren, biedt deze wereld een kans voor het verkrijgen van magische kennis en vermogens. Het is de wereld van de Naga's, Asura's, Vetala's, Raksasa's.² Het zijn wezens die in nauw contact met de mensenwereld leven en die gebeurtenissen in goede of slechte zin beïnvloeden. (Hardy 1994, 54)

¹ In feite, zo zegt Hardy, is er sprake van een schommeling tussen een concept van één universum die geocentrisch is (zoals in de Jain situatie) en een visie van vele wereldsystemen of universa (in het bijzonder in het Mahayana Boeddhisme). (Hardy 1994, 38)

² Deze begrippen zouden als volgt vertaald kunnen worden; Naga, een slangenwezen, dat dikwijls erg machtig en wijs is; Asura, een gevallen Deva; Vetala, een soort spook; Rakṣasa, een demoon; en de Apsaras, een nimf.

Nog lager in de Onderwereld bevinden zich de hellerijken, waar wezens de meest verschrikkelijke straffen ondergaan. Het is volgens Hardy mogelijk dat de hellerijken een secundaire toevoeging zijn aan het Archetype van de drie werelden (onderwereld, bovenwereld, aarde); ze zijn per definitie onplezierig en bezitten een duidelijk ethisch karakter, dat ontbreekt in de andere werelden. De hellerijken zijn instituten waar straf, wreedheid en marteling plaatsvinden. (Hardy 1994, 42)

De tweede sfeer is de Bovenwereld en deze wordt ook door een groot aantal niet-menselijke wezens bevolkt. Het is de wereld van de Deva's, Apsarassen en de Gandarva's (hemelse musici). Hoe lager de Deva's in de hiërarchie staan, hoe nauwer zij verbonden zijn met de wereld van de aarde (menselijke wereld) en deze beïnvloeden.

De derde sfeer wordt gevormd door de Aarde, liggend tussen bovenwereld en benedenwereld. Hierin vinden we het dieren- en mensenrijk.

2.1 De Trailokya in het Boeddhisme

Walshe geeft in de introductie van zijn vertalingen van de Digha Nikaya³ (Walshe 1995, 38-9) een late, uitgebreide versie van een schema van de verschillende bestaansrijken. (De Digha Nikaya bevat veel elementen van die uitgebreide versie.) Er worden daarin eenendertig rijken genoemd, die op een hiërarchische wijze naar perfectie en status geordend zijn. De rijken zijn verdeeld over drie Universa, waarvan de eerste reeds de bovengenoemde drie sferen omvat en waarvan de tweede en derde een verdere differentiëring is van de bovenwereld.

Het eerste universum, het universum van zintuiglijke verlangens (kama-loka), kent elf bestaansrijken, waarvan de eerste, het hellerijk, bewoond wordt door, in moreel opzicht, de laagste wezens. Vervolgens bevat het de werelden van de Asura's (gevalen Deva's), de Preta's (de hongerige geesten) en de dierenwereld. Op de vijfde en zesde plaats volgen respectievelijk het mensenrijk en het rijk van de vier grote Dharma beschermers. Dan volgen er nog vijf lagere godenrijken met onder andere het rijk van de drieëndertig goden (Deva's), het rijk van de Yama Deva's en het rijk van Tusita (waar Maitreya, de toekomstige Boeddha verblijft).

Het tweede universum, het 'fijnstoffelijke' ofwel het Vorm-universum (rupa-loka), bestaat uit zestien bestaansrijken, bewoond door Deva's. In de laagste verblijven de grote Brahma's met hun ministers en gevolgen. Het hoogste rijk is dat van de Weergaloze Deva's. Een Deva is geen god in onze betekenis van het woord. Het zijn wezens die net als andere wezens deel uitmaken van het cyclisch bestaan en eens weer zullen terugvallen in een lagere bestaansvorm. De Deva's in dit universum zijn in vergelijking met het eerste universum geestelijker wezens en bezitten een 'fijnstoffelijk' lichaam.⁴

Het derde universum, het Vormloze universum (arupa-loka), bestaat uit vier wereldsferen, waarvan de sfeer van Oneindige ruimte en Oneindig bewustzijn er twee zijn. Dit universum wordt 'bewoond' door zuiver geestelijke wezens. Er is geen sprake van een lichaam. Het wezen is ruimte en is bewustzijn.

Het 'fijnstoffelijke' universum en het Vormloze universum, het tweede en het derde, worden alleen bewoond door geestelijke wezens die als mens de vier stadia van mentale absorptie (dhyana) hebben doorlopen.

Buiten dit ruimte-tijd-materie continuüm, verdeeld in drie universa, bevindt zich het gebied van Nirvana, het bovenwerelds 'rijk'.

³ zie The Long Discourses of the Buddha. Een vertaling van de Digha Nikaya, vertaald uit het Pali door Maurice Walshe. (Walshe 1995)

⁴ Er is nog een verschil tussen de twee universa wat betreft de Deva- rijken. De Deva's van het zintuiglijk universum hebben meer contact met de menselijke wereld en beïnvloeden in sterkere mate de loop van gebeurtenissen dan de Deva's van het 'vorm-universum'. Mensen met bijzondere vermogens kunnen zelfs via trance de Deva-rijken van het eerstgenoemde universum bezoeken. Denk bijvoorbeeld aan de monnik/ geleerde Asanga die via bepaalde vormen van visualisatie contact zou hebben gehad met Maitreya. (zie hoofdstuk vier, paragraaf 3.2)

3. 'Wereldgeschiedenis'

Geen van de religieuze Indische systemen (Boeddhisme, Jainisme, Hindoeïsme) kent een absoluut begin, noch een creatie 'ex nihilo'. Het is in termen van tijdseenheden als kalpa's en yuga's dat we kunnen spreken van een begin en een einde. Een kalpa is een wereldperiode die verstrijkt tussen het begin en het einde van een wereldsysteem.⁵ De Indische cultuur, zo zegt Hardy, is niet zo zeer geboeid door het absolute begin als wel door het verleden. De toekomst is primair de uitkomst van beslissingen, genomen in het heden, afgeleid van richtlijnen uit het verleden, en in principe open. Het totale universum met al zijn werelden is, net als de bewoners, een 'levend' organisme. Het heeft een geschiedenis en, hoewel eeuwig, is het geen statisch gebeuren is; het pulseert op grote schaal, fluctuerend tussen perioden van evolutie en uiteenvallen. De fluctuaties van dag en nacht, de fasen van de maan, de seizoenen en de ontwikkelingsfasen van de mens van geboorte tot dood zijn alle cyclisch binnen de grote tijdseenheden. (Hardy 1994, 46)

3.1 Transmigratie

Het gemeenschappelijke van alle wezens in deze werelden is dat het levende wezens zijn en dus onderhevig aan de cyclus van leven en dood. Soms is er samenwerking tussen de wezens, maar dikwijls is er ook sprake van machtsstrijd. Wezens van de ene categorie kunnen in het Boeddhistisch denken (maar ook in het Jainisme en Hindoeïsme) na de dood gemakkelijk overgaan naar een andere bestaansvorm. Dit 'reizen' van leven naar leven, van de hoogste hemel naar het donkerste hellerijk, wordt samsara genoemd. Eén van de metaforen, die gebruikt wordt voor samsara, is die van de Oceaan van het aardse bestaan. Varen over deze Oceaan is voor de gelovige even angstaanjagend als indrukwekkend en roept waarschijnlijk dezelfde vrees op die zeelieden vroeger tijdens het zeilen over de echte oceaan voelden. De 'zeehelden' zijn hier de grote Mannen (Mahapurusa) die met succes de Oceaan van bestaan hebben bevaren en veilig zijn aangekomen op de andere oever. Zij zijn het die als gids en verlosser voor het heil van de mens dienen. (Hardy 1994, 55)

4. Boeddha als de Grote Man, de Mahapurusa

In de geschiedenisopvatting van drie belangrijke Indische godsdiensten (Hindoeïsme, Jainisme en Boeddhisme) heeft zich het concept van de grote man (Mahapurusa) ontwikkeld. In zijn vroegste betekenis staat dit begrip voor een soort 'supermens'. De oorsprong van het concept heeft, volgens Hardy, een historische basis die we in de vorm van legenden, Indische folklore en gemythologiseerde historische overleveringen terugvinden.⁶ Dit concept van 'supermens' heeft zich binnen de verschillende religieuze systemen verder ontwikkeld tot dat van een archetypisch wezen met bovenmenselijke en ideaaltypische kenmerken.⁷ In deze ontwikkeling is hij iemand die zich heeft bevrijdt uit de cyclus van wedergeboorte; afhankelijk van het soort religie verandert zijn functie en betekenis. In het Boeddhisme krijgt hij de gestalte van een Boeddha, in het Hindoeïsme die van een Manu (eerste mens in iedere wereld) of een goddelijke afdaling (Avatara), terwijl de Jaina's spreken van een Tirthankara. Het concept van de Mahapura, ontwikkeld in deze vorm, kan zowel in het verleden als in de toekomst geprojecteerd worden. Maitreya is een voorbeeld van een

⁵ De lengte van een kalpa is onvoorstelbaar groot en wordt gesuggereerd door middel van vergelijkingen of in getallen uitgedrukt (bijvoorbeeld 1.344.000 of 1.280.000 jaren) Zie Conze 1974; 49

⁶ De tijdsperiode waarin zich volgens Hardy dit materiaal ontwikkelde is tussen 800-400 jaar voor Christus. Hardy beweert verder dat bijvoorbeeld een aantal Mahapura's van de Jains belangrijke historische koningen zijn geweest. Voor een verdere uitleg hierover zie Hardy 1994, 47-8

⁷ Een soortgelijke ontwikkeling heeft plaatsgevonden in het levensverhaal van de Buddha (zie hoofdstuk één, pagina zes)

Mahapurusageprojecteerd in de toekomst. Volgens Hardy vervullen deze buitengewone 'personen' een aantal belangrijke functies, waarvan, afhankelijk van het soort religie, er één of meer een rol spelen.

Als deel van de wereldgeschiedenis hebben zij fundamenteen gelegd (of zullen deze in de toekomst leggen) voor de menselijke cultuur, religie en geschiedenis. (Hardy 1994, 50)

Deze buitengewone 'personen' zijn een oriëntatiepunt voor de ultieme bestemming van de mens. Hun taak is de gelovigen te helpen zich te bevrijden uit de cyclus van wedergeboorten. Hoewel de waarheid die ze verkondigen eeuwig is, moet deze steeds weer herhaald worden, omdat de verkondiging, gelijk alles, aan verval onderhevig is.

Dikwijls wordt een Mahapurusagezien als katalysator in historische en culturele processen. Voorbeelden zijn Kalki (Hindoeïsme) die de ineenstorting van de wereld aan het einde van de huidige wereldperiode zal veroorzaken en Maitreya, de toekomstige Boeddha die miljoenen volgelingen zal krijgen, die het werelds leven achter zich zullen laten en monnik zullen worden.

Tevens is het hun taak de natuur en de wetten van het universum te openbaren, waarvan de belangrijkste wet is die van karma: de wet van oorzaak en gevolg. Een positieve daad levert beloning op of goede verdienste en een negatieve daad straf of slechte verdienste. Tezelfdertijd wordt door het ondergaan van beloning of straf het oude karma opgebruikt, wat verandering tot gevolg heeft. (Hardy 1994, 56)

De Mahapurusa, in de gestalte van een Boeddha, een Avatara of een Tirthankara, wordt gekenmerkt door een zekere ambivalentie. Enerzijds is hij mens en net als iedereen onderhevig aan karma, anderzijds heeft hij de ultieme bestemming gevonden, die hem superieur doet zijn aan alle wezens in het samsarisch rijk. In het Hindoeïsme zijn, zoals hierboven al gezegd, de Manu's en de Avatara's gestalten, geënt op de idee van de grote Man. Voorbeelden van Avatara's zijn Rama, Krsna en Kalki. In feite gaat het hier niet om zelfstandige identiteiten, maar om incarnatievormen van hetzelfde wezen, namelijk de god Visnu. Kalki, als toekomstige Avatara van Visnu, speelt in vergelijking tot Maitreya, nauwelijks een rol in het leven van de gelovige Hindu. Het Jainisme verhaalt van drieenzestig van zulke machtige mensen (salaka-purusa), die in vijf categorieën zijn verdeeld. De belangrijkste categorie wordt gevormd door de vierentwintig Tirthankara's (scheppers van religieuze gemeenschappen), die evenzoveel keer in de geschiedenis van de wereld zijn verschenen om de Leer te herstellen. De tweede groep wordt gevormd door de twaalf cakravartin's, de universele heersers van de aarde. Hun invloed strekt zich vooral uit tot het politiek-sociaal leven. (Hardy 1994, 47-9) In tegenstelling tot het Hindoeïsme en het Boeddhisme verwachten de Jaina's geen toekomstige Mahapurusa

4.1 De Mahapurusa in het Boeddhisme

In het Boeddhisme vinden we de grote Man gerepresenteerd in de vorm van een Bodhisattva/ Boeddha of een cakravartin. Een Boeddha is een heerser over de spirituele wereld en een cakravartin is een heerser over wereldse zaken. Aan de grote Man worden, al vanaf zijn geboorte, tweëndertig belangrijke en tachtig kleine kenmerken toegeschreven.⁸ Zo heeft hij bijvoorbeeld een uitstulping (usnisa) op zijn hoofd, een wiel met duizend spaken op de voetzolen, lange tenen en vingers en een glanzend uiterlijk. Ze vormen de uiterlijke kenmerken van een bepaalde bestemming; afhankelijk van zijn keus wordt zo iemand in de Boeddhistische context of een cakravartin of een Boeddha. Hun verhalen komen we vele malen tegen in de Boeddhistische geschriften. In het Boeddhisme wordt, in tegenstelling tot het Jainisme, in de toekomst nog een grote Man verwacht, namelijk Boeddha Maitreya.

5. Verleden en Toekomstige Boeddha's, enkele teksten

⁸ Zie bijvoorbeeld het Lakkhana Sutta (Hoofdstuk 30 uit de Digha Nikaya) (Walshe 1995)

5.1 De Mahapadana Sutta

In de Mahapadana Sutta (de grote verhandeling over de opvolging), een hoofdstuk uit de Digha Nikaya, vertelt de Boeddha aan zijn leerlingen over het leven van zeven Boeddha's waarvan hijzelf de meest recente is. Hij noemt allereerst de namen en de tijd waarin ze verschijnen:

"Monks, ninety-one aeons ago the Lord, the Arahant, the fully enlightened Vipassi arose in the world. Thirty-one aeons ago the Lord Boeddha Sikhi arose; in the same thirty-first aeon before this Lord Boeddha Vessabhu arose. And in this present fortunate aeon the Lords Boeddhas Kakusandha, Konagamana and Kassapa arose in the world. And, monks, in this present fortunate aeon I too have now arisen in the world as fully enlightened Boeddha." (Walshe 1995, 199)

Ook noemt hij hun afkomst en clannaam. Het model (zie hoofdstuk één) vereist dat Boeddha's uit één van de twee hoogste standen worden geboren, uit de stand van de Ksatriya's (edelen en krijgers) of uit die van de Brahmanen (priesters). De historische Boeddha behoorde tot de Ksatriya's. Het volgende punt is de algemene levensduur van mensen. Deze varieert in de verschillende tijdsperiodes. Zo is de gemiddelde levensduur in de tijd van de eerstgenoemde Boeddha Vipassi tachtigduizend jaar en die van de laatstgenoemde Boeddha Kassapa slechts twintigduizend. De levensduur in de periode van Gautama, de historische Boeddha, is zelden boven de honderd. Hij beschrijft het type boom waaronder de Boeddha's verlichting hebben bereikt, het aantal bijeenkomsten dat elke Boeddha hield en het aantal volgelingen dat er aanwezig was. Boeddha Vipassi hield bijvoorbeeld drie bijeenkomsten met volgelingen: één van zes miljoen achthonderdduizend, één van honderdduizend en één van tachtigduizend monniken. Al deze monniken hebben de Arhat-staat gerealiseerd. In een ander deel van de tekst vertelt hij de namen van de vader en moeder van de Boeddha's. Het hoofdstuk eindigt met het stereotiepe levensverhaal van Boeddha Vipassi.

5.2 Dipankara, de Boeddha, en Megha, de Brahmaan

Er zijn vele andere geschriften, zoals bijvoorbeeld de Boeddhavamsa⁹, die naar verleden en toekomstige Boeddha's verwijzen. In de meeste van die geschriften is Gautama, de Boeddha zelf de verteller. In hoofdstuk één refereerde ik naar de Mahavastu (het grote onderwerp), het canonieke geschrift van de Lokottaravadin Mahasanghika's. (pagina vijf) In dit geschrift wordt de levensgeschiedenis van Dipankara verteld. (Jones 1949, 152-87) Dipankara is de Boeddha die (in de Mahavastu) aan Gautama vooraf gaat. Het verhaal van Dipankara wordt door de Boeddha aan Maha Maudgalyayana verteld. Het begint met een beschrijving van de universele koning (cakravartin) Arcimat en diens rijkdom, aanzien en glorieuze eigenschappen. Dipankara verblijft in de Tusita-hemel als Bodhisattva en wordt dan geboren onder deze koning Arcimat. Overeenkomstig het levensverhaal van alle Boeddha's is zijn geboorte wonderbaarlijk en bezit hij de kenmerken van een grote Man. De jonge Bodhisattva groeit onbekommerd op en wordt omringd door veel luxe en plezier. Maar net als Gautama, de Boeddha wordt hij dan geconfronteerd met de vergankelijkheid van het bestaan. Dit gebeurt echter op een andere wijze als bij Gautama. Op een dag amuseert hij zich met een aantal vrouwen in een boot en gaat tenslotte aan wal. Daar vallen zijn metgezellinnen, die hem met muziek en dans hebben vermaakt, in slaap. Als hij hen zo ziet liggen overkomt hem een besef van tijdelijkheid en 'overvalt hem de geur van de dood'. Het verhaal vervolgt met een beschrijving van een enorme lotus die oprijst uit het water. De lotus is omringd door duizenden kleinere lotussen. De jonge Bodhisattva neemt met gekruiste benen op de grote lotus plaats. Op dat moment verdwijnen alle uiterlijke kenmerken van een leek en draagt hij de gele kleding van een kluizenaar. Vervolgens raakt hij in trance (dhyana) en realiseert de staat van verlichting.

Het verhaal van Dipankara wordt gekoppeld aan het levensverhaal van Megha, een jonge Brahmaan die, in de verre toekomst, Siddhartha Gautama, de Boeddha zal worden en hier dus een Bodhisattva

⁹ In de Buddhavamsa, een canonieke Pali-geschrift, worden de levensverhalen verteld van vierentwintig verleden Buddha's, van de historische Buddha en van Maitreya.

is. (Jones 1949, 188-204) Megha is een ijverige en voortreffelijke leerling van een oudere, zeer geleerde Brahmaan, die geschoold is in de Veda's. Als Megha zijn leertijd heeft beëindigd gaat hij op zoek naar geldmiddelen om zijn leraar te belonen. Hij komt via een ontmoeting met een jong Brahmaans meisje in contact met Dipankara, die op dat moment in de stad aanwezig is. Megha wordt getroffen door de grote uitstraling van deze Boeddha. Op dat moment komt bij hem de wens op om in de toekomst ook een Boeddha te worden. Hij werpt de 5 lotussen die hij van het meisje gekocht heeft naar Dipankara en als door een wonder vormen de lotusbloemen, samen met andere lotussen, een soort hemeldak boven Dipankara, de Boeddha. Megha roept dan uit:

"Ah! May I too in some future time become a Tathagata, an Arhan, a perfect Boeddha, gifted with knowledge and conduct, a Sugata, an unsurpassed knower of the world, a driver of tameable men, a teacher of Devas and men, as this exalted Dipankara now is." (Jones 1949, 194)

Dan proclameert Dipankara dat Megha in de verre toekomst een Boeddha zal worden:

"You will become, O young brahman," said he, 'in the future, after an immeasurable, incalculable kalpa, in Kapilavastu, the city of the Sakyans, a Tathagata of the name of Sakyamuni, an Arhan, a perfect Boeddha, gifted with knowledge. ... You will become endowed with the thirty-two marks of a Great Man, his eighty minor characteristics and his radiant body. ... So will you set rolling the incomparable wheel of dharma. So will you preserve a body of disciples in harmony. ... And as I now am, you will become this for the welfare and happiness of mankind, out of compassion for the world, for the sake of the great multitude, and for the welfare and happiness of devas and men." (Jones 1949, 195)

Zo wordt in de Mahavastu een aantal keren melding gemaakt van toekomstige Boeddha's. Maitreya wordt als eerstkomende Boeddha, met name genoemd. In hoofdstuk drie zal ik hier nader op ingaan.

5.3 De toekomstige Boeddha

Een hoofdstuk uit de Digha Nikaya, de Mahaparinibbana-Sutta, refereert op twee manieren aan het bestaan van Boeddha's uit het verleden en in de toekomst zonder ze echter bij naam te noemen. Sariputta, een belangrijke woordvoerder en leerling van de Boeddha, verklaart:

"It is clear to me, Lord, that there never has been, will be or is now another ascetic or Brahmin who is better or more enlightened than the Lord."

De Boeddha geeft hierop het volgende antwoord:

"Have all the Arahant Boeddhas of the past appeared to you, and were the minds of all those Lords open to you, so as to say: 'These Lords were of such virtue, such was their teaching, such their wisdom, such their way, such their liberation?' " (Walshe 1995, 235)

Op de vraag of Sariputta hetgeen hij beweert met een alziend oog heeft gezien, zoals de Boeddha zelf vermag, moet hij een ontkennend antwoord geven. Gautama vervolgt:

"And have you perceived all the Arahant Boeddhas who will appear in the future..?"

Op de ontkenning die hierop volgt, antwoordt Boeddha:

"So, Sariputta, you do not have knowledge of the minds of the Boeddhas of the past, the future or the present. Thus, Sariputta, have you not spoken boldly with a bull's voice and roared the lion's roar of certainty with your declaration?" (Walshe 1995, 235)

In deze tekst wordt dus het bestaan van een onbegrensd aantal Boeddha's als vanzelfsprekend verondersteld.

In het tweede voorbeeld, bij de afscheidsrede van de Boeddha als hij sterft en het Nirvana binnengaat, wordt het bestaan van verleden en toekomstige Boeddha's nog directer uitgesproken:

"For a long time, "nanda, you have been in the Tathagata's presence, showing loving-kindness in act of body, speech and mind, beneficially, blessedly, whole-heartedly and unstintingly. You have achieved much merit, "nanda. Make the effort, and in a short time you will be free of the corruptions. Then the Lord addressed the monks: 'Monks, all those who were Arahant fully-enlightened Boeddhas in the past have had just such a chief attendant as "nanda, and so too will those Blessed Lords who come in the future. Monks, Anandais wise."